

Csont, bőr, melléktermékek

DOMONKOS Ottó¹

Bone and Leather as By-products

For the "Bone – Leather" conference presented the author some unique findings from Sopron: In the first place he described the 14th century tournament -shield from the Franciscan church (or „Goat church”); then a pair of courier-boot from the turning of the 16th-17 th centuries. Rare finding is the fur headgear, as a part of an bourgeois costume from the excavation of a 16th century grave in the Franciscan church. The author made a map - on the basis of the 17th century master-craftsman book - about the country-wide „Viennese comb-maker, sieve maker and brush-maker” trade guild. Further matters are some data about the 17th century hair-and fur commerce from Sopron, split quill needlework (as a belt), and finally the making gut strings.

Az anyagi kultúra, a kézművesség régészeti és néprajzi emlékeinek nyersanyagok szerinti elkülönítésének, feldolgozásának a VEAB Kézművesipartörténeti és Iparrégészeti Munkabizottságainak összefogásával, immár a negyedik kötetét kapja kézbe az olvasó.

A Csont – Bőr téma meghirdetése készítetett arra, hogy néhány soproni unikumot mutassak be. Így került az első helyre a „kecsketemplom” tornapajzsa a 14. századból; a 16-17. század fordulójára viselt „kurírcsizma”; a 16. századi polgári öltözet sírletéből a süveg; a fésűs-szítás-kefekötő bécsi országos céh 17. századi mesterkönyvének térképezése; a 17. századi szőrkereskedelem (?) néhány soproni adata; a hasított-tollhímzés (deréköv) bemutatása; és a bélhúrok készítése.

Tornapajzs, 14. század

Sopron város 14. századi tárgyi emlékei közül kiemelkedően fontos az ún. „kecskés címerű tornapajzs” (1. ábra). Az eddigi kutatások szerint közép-európai ritkaságnak számít. A tornapajzsot borító, díszítő kecske-kosfej, a bőrszobrászat egyedülálló emléke. Varjú Elemér (1896) hívta fel elsőként a figyelmet e fontos emlékre, de a címer tulajdonosának meghatározására csak 1960-ban került sor. Házi Jenő középkori okleveles kutatásaiból derült ki, hogy a 14. század közepén a város egyik patrícius családjával azonosítható a címer, a templom bejárata feletti kőbe vésett címerrel együtt. A Geissel család Henrick nevű fia két barátjával együtt nemes embert ölt meg a városban. A fővesztéssel járó büntetés elől ausztriai területre menekült. A végrehajtás körüli huzavona eltartott szinte

1. ábra: Tornapajzs, 14. sz. utolsó harmada. Előlap a bakkecske-fejjel.

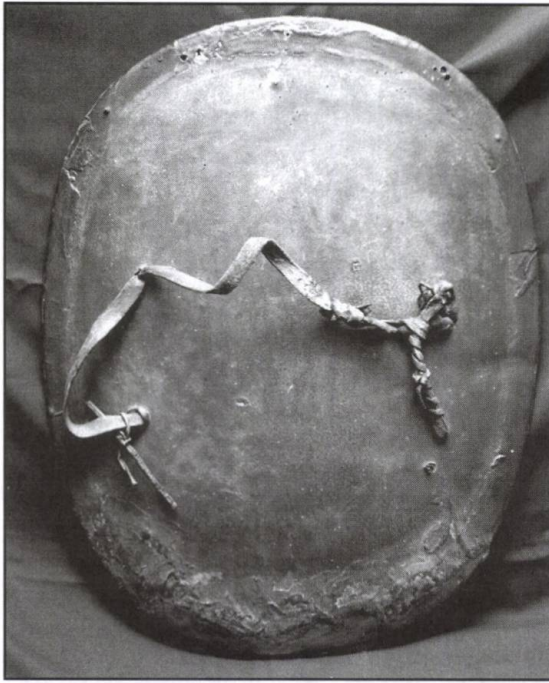
Ferences templom, („Kecsketemplom”), Sopron

Fig. 1: Tournament -shield from the last third of the 14th century. Face side with he-goat-head.

Franciscan church, (or „Goat church”, Sopron

a század végéig, amit Házi Jenő végig követett a perrel kapcsolatban. Végül a vagyonuk fogadalmi felajánlásával a templom építésének költségei a Geissel családhoz kapcsolhatóak,

¹ Dr. DOMONKOS Ottó DrSc., Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8.

2. ábra: A tornapajzs hátlapja a szíjazattal
Fig. 2: Back side of the tournament-shield with the strap-work

így szinte (botcsinálta) „donátor”-ként említhető a bűnös.²

Az ovális tornapajzs a vizsgálatok szerint viadalban is részt vett, de teljes pompájában talán csak parádézás alkalmával volt használatban. A bőrből formált kecskefej valódi viadalban csak hátrányos lett volna. A fából készült pajzs belülről sertésbőrből készült pergamennal van bevonva egy réteggel (2. ábra), a külső lapját két réteggel védték, illetve alapozták meg a címer festéséhez³.

A tornapajzs a burgenlandi Güssing (Németújvár) várában megrendezett „Die Ritter Landesausstellung 1990.” került nemzetközi bemutatásra. Ekkor merült fel a tornapajzs restaurálásának a kérdése is. Az alapos vizsgálat, rétegek felmérése, technikai-vegyi problémái kerültek megfogalmazásra. Az összefoglalást Hidasi Zsolt restaurátor készítette el, a munkálatok azonban anyagiak miatt nem kerültek sorra. A jelentés a Soproni Múzeum Régészeti Adattárában található meg. A tornapajzs a „kecsketemplom” jelenleg folyó restaurálása után ismét látható lesz a templomban.

A pergamen használatának sokfélesége általában ismert. Azt azonban, hogy **pergamensziát** rámára feszítve készítettek, csak a véletlen hozta elénk. Az átluggatott pergament a löporgyártásban használták. A még nyirkos masszát átdörzsölték a lyukakon, apró golyócskák keletkeztek. A szárítás után használt lőporszemcsék között több levegő maradt, mintha tiszta porként használták volna. Így a gyújtás, lövés alkalmával a robbanás, lőtávolság jelentősebb volt⁴. Sopronban a löporgyártásra vonatkozóan a Házi-féle oklevéltárban az 1533–1538 közötti időből ismerjük említését.

Pergament a kecske, szamár és disznó bőréből készítettek az irhatímárok. „A pergamenkészítők leghasznosabb munkájuk közé tartozik a dobbőröknek, borjú és kecskebőrből való készítése. A legszebb pergamen, az elvetélt vagy idéetlen állatoknak bőréből készült.”⁵ (1818)

A **tímárokhoz** a mészárszékekből, de egyéni vágásokból, vadászoktól is került a kikészítendő bőr. A visszaélések ellen már a szászvárosok Nagy Lajos királytól nyert privilégiumában 1376-ban olvashatjuk: „Bőrt a háznál, bőrt szarv nélkül egy tímár se merjen venni, lopott marhák vételének elkerülése végett.”⁶

A középkorban a vargák a durvább, vastagabb bőrből készítettek lábbelit, de joguk volt a hozzá való bőrök kikészítése, cserzése is.

A tímárok, vargák a bőrök kikészítése során szörtelenítették a bőrt, a különféle mesterségek művelőinek adták el (kefekötő, szítás, nyerges, stb.), a szarvakat és patákat pedig a fésűsök, esztergályosok, késesek dolgozták fel készítményeikhez.

Kurírcsizma

A Soproni Múzeum őriz egy pár kurírcsizmát, melyet a lovas futárok, a fullajtárok viseltek (3. ábra). A vastag marhabőrből lábbelit a korai árszabások saruként nevezik. A csizma szára combtőig, az ülepig ért fel, védendő a zord időben végzett huzamos lovaglásban a fél testet. Sarkantyúja a szokásosnál magasabbra van felerősítve, nehogy a ló szügyét vágja menet közben indokolatlanul is.⁷ E jellegzetes csizmaforma a 16-17. századi céhpecséteken is előfordul „dreipass”, hármass állásban. Ilyen a Sopron megyei Cseprek mezőváros „SUTOR” varga

² VARJÚ Elemér: A sisakdíszek és egy középkori magyar sisakcímer. Turul 1897. 105–114.; TOMPOS Ernő: A Soproni bencéstemplom jötevő családjának kérdéséhez. Soproni Szemle 1940.; HÁZI Jenő: A soproni Ferences templom jötevője. Soproni szemle 1961. 308–316.; DIE RITTER – Landesausstellung 1990. Güssing (Németújvár) Címeres emlékek 276.; HIDASI Zsolt: Restaurálási felmérés és árajánlat egy XIV. sz-i tornapajzsról. Pilisvörösvár, 1990.

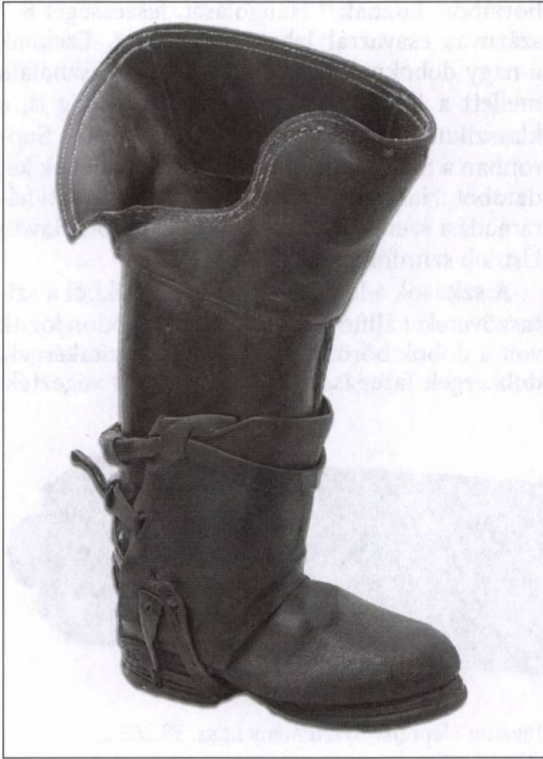
³ CENNINO CENNINI: Libro dell' arte o trattato dello pittura. E 15. századi munkát 1821-ben Tomborini németre fordította.

⁴ J. H. M. v. POPPE: Ausführliche Volks-Gewerbslehre oder allgemeine und besondere Technologie zu Belehrung und zum Nutzen für alle Stände. Stuttgart 1839. 180–181.; HÁZI Jenő: Sopron szabad királyi város története. Oklevéltár II. rész 2. Zierler Kastel 1533–1538. Puskaporgyártó.

⁵ MÖLLER János: Az Európai Manufaktúrák és Fábrikák Mesterség Mívek. Magyarra fordította: Mokri Bertalan. Pest 1818. 402.

⁶ KOVÁCH Géza – BINDER Pál: A céhes élet Erdélyben. Bukarest 1981. 61.

⁷ Soproni Múzeum. Néprajzi gyűjtemény

3. ábra: Kurírcsizma 16-17. század fordulója, Soproni Múzeum Néprajzi Gyűjtemény
Fig. 3: Courier-boots from the turn of the 16th-17th centuries. The Sopron Museum ethnographic collections

céh pecsétje is. Felirata: SIGIL. MICHAEL. TOMOSIZ. CSEPREGIEN. SVUTORVM. CZMAZ. A sutor-csizmazia az új elnevezés korai példája, a név pedig nyilván az első céhmesteré (4. ábra).⁸

Sopronban a vargák 1532-ben készítettek egy árszabástervezetet, amelyet a városi tanácshoz nyújtottak be. Ebben korábbi jogaik megerősítését is kérik, miszerint a bőroket saját maguk is kikészíthessék munkájukhoz. Készítményeik száma ekkor negyven különféle férfi és női lábbeli. Az első helyre a nehéz lovascsizma került. „Zu ersten ein Par rinder reyt stiffel umb 12 solidus den....Ein Par wagen stiffel umb 10 solidus den....Ein Par Pauer stiffel lang, Jung rinden der einen geet am das gesess 1 taler den....Ein Par Ungrisch tshimzma vmb 28 krauzer.”⁹ A varga – csizmadia névváltozás kitűnően követhető a céhkataszter adatai alapján. Ezek a rendkívül vastag és kemény lábbelik csakis kapcákkal voltak viselhetők. A kapcákat, botosokat, nemezcsizmákat a süvegesek készí-

4. ábra: A csepregi (Sopron m.) varga – csizmadia céh pecsétje 17. század. (Endrei Walter magán gyűjteménye, Órbottyán)
Fig. 4: The seal of the shoemaker-bootmaker trade guild from Csepreg (County Sopron), 17th century (Walter Endrei's private collection, Órbottyán)

tették. A soproni kalaposok cégérében még a 19. században is helyet kapott a nemezcsizma.¹⁰ A süveg jelentős kereskedelmi áru volt Sopron és Légrád között a 16. században. A süveget a drága és nemes szőrmekucsmák mellett a nemes emberek és városi polgárok is viselték, esetleg külső szőrmeborítással. Ilyen süveg került feltárásra a soproni Ferences templom („Kecsketemplom”) kerengőjének északi folyosóján is sírlelekként 2003-ban (5. ábra).¹¹ De ismerjük már a sopronhorpácsi kriptá szórványlelekként a dupla (felhajtott szélű) barkás, fodorsüveg egy példányát is. A néprajzi és régészeti szakirodalom sírleletei Soprontól Debrecenig, Sárospataktól Szekszárdig, Pécsig őriztek meg süvegeket. Az árszabásokban pedig a süveges, majd a kalapos termékek között találjuk ezek országosan elterjedt viseletét.¹²

A bécsi céhek „Landeshandwerk und Hauptlade” jogköre egy sor iparágban megnőtt. Hatáskörüket, vonzaskörzetüket a török által meg nem szállt területekre is kiterjesztették, a hadi, főúri, városi polgári igények növekedése a mesterek számának emelkedése következtében. Még a királyi városok mesterei is vonzaskörzetükbe kerültek, mivel önálló céh alakításához a városenként három fő, nem volt meg. Így a bécsi főcéhek negyedládákat (Viertellade) létesítettek pl. Pozsonyban, de több felvidéki városban is.

⁸ ENDREI Walter magángyűjteményében, Órbottyán.

⁹ DOMONKOS Ottó: Ár- és bérlimitációk Sopron városban és Sopron vármegyében (XIV.-XIX. század). Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához Bp. 1980. 17-18.

¹⁰ DOMONKOS Ottó: A süvegviselés történetéhez. Néprajzi Értesítő 1962. 141-153.

¹¹ GABRIELI Gabriella régész és NEMES András művészettörténész kutatása. Ma a Soproni Múzeum Határtalan történet című állandó kiállításában látható, restaurálta BAKAYNÉ PERJÉS Judit.

¹² DOMONKOS 1980, 36.

Ezek azután a környékük vidéki, mezővárosi mestereit vonták felügyeletük alá. Témánkhoz a bécsi „Kammacher-Sieber und Bürstenbinder” főcéh áll a legközelebb, azaz a fésűs-szítás és kefekötőcéh.¹³

5. ábra: Süveg, sírlelet, 16. század. Ferences- (ma Bencés) temploma 2009
Fig. 5: Fur headgear of a 16th century grave in the Franciscan- (today Benedictine) church. From the excavation in 2009

6. ábra: Deréköv, Tirol 1804. Hasított tollhímzés. Soproni Múzeum Néprajzi Gyűjtemény Lt.sz. 58.265.1
Fig. 6: Waist belt, split quill needlework, Tirol 1804. The Sopron Museum

Az ország nyugati felében a pozsonyi és a pinkafői (Pinkafeld) mesterek váltak ki a legkorábban. A pozsonyiak létszámnövekedés és a királyi koronázóvárosi rangján, a pinkafőiek pedig Batthyány Zsigmond földesúr támogatásával, kérésére kaptak lehetőséget az önállóságra. Ez utóbbi (1681) maga is főcéh (Hauptlade) jogon szervezte be a dunántúli mesterek egy részét. A mesterkönyvek feljegyzései alapján készült a mellékelt térkép (7. ábra).¹⁴

A fésűsök az ökör, marha, kecske szarvakat és patákat dolgozták fel. Utóbbiak az esztergályosok, késesek készítményei közé is tartoztak.

Sopronban a nevük „Sieber oder Siebboden Macher” egy összeírásban, amely a mesteriség megnevezését, a műhelyek számát, valamint a készítmények tömör megfogalmazását adta 1769-ben. „Die Sieber machen eiserne Siebboden, über Ziehen Pauken und Dromeln, die Bodenmacher aber arbeiten von Rosshar” A szítások vasból (lemezből D.O.) szitakérgeket, a dobokat és üstdobokat behúzzák (bőrökkel D.O.), de a szita-fenek készítőik lószőről dolgoznak (szőnek D.O.).¹⁵ A Pauke-üstdob vörösrézből formált félgömb alakú üst, „Kesselpauke”, melynek felső részére vaskarikára sodort, kifeszített

borjúbőrt húznak.¹⁶ Hangolását, feszességét 8-9 szárnyas csavarral lehet szabályozni. Ezeknek a nagy doboknak harcidobként való használata mellett a 17-18. században, de napjainkig is, a klasszikus zene eszköztárába tartoznak. Sopronban a Szent Mihály templomban őriznek két darabot. Használatukra elsősorban a húsvéti feltámadási szentmise keretében kerül sor, Haydn Üstdob szimfóniájának előadásában.

A szítások a lószőr és sörény szőrökből a szitaszöveteket állították elő. Érdekes módon joguk volt a dobok bőrozására is, mivel a szitakérges, dobkérges faragását és formázását is végezték.

A 19. században divatba jött a dohánysziták és dobsziták készítése is.

A kefekötők elsősorban disznósörtét, lószőrt használtak a különféle kefékhez. Tudjuk azonban, hogy az igények és a divat változásával, a lábbeli kefék mellett, a haj- és bajuszkefék, ruha és kalapkefék készítésének széles skáláját végezték. A divatváltozáshoz alkalmazkodás kiváló példáját őrizte meg a polgárosodó Beled (Sopron megye) mezőváros utolsó sebész-borbély műhelye, az úgy nevezett „hajborzasztó-kefe” alakjában. Az 1890-1910 közötti időben divattá vált „kefehaj” formálásához volt használatos. A hengeres kefe két végébe ellenkező állású hajtókar volt erősítve. A mester a vendég háta mögé állt és a brillantinnal bekent kefehajban forgatta a kefét, hogy az álló formában maradjon, merevedjen ki. A városi, polgári hajdivat elterjedését a megmaradt eszköz és a mesterlegények szüreti báljainak, népszínmű előadások csoportképei örökítették meg Beledben és a Somogy megyei Tolna mezővárosban, 1897-es fényképen.¹⁷

A szitaszövetek és szitakérges munkájának kiváló leírását kapjuk a közelmúltból, az utolsó, egyetlen, szitaszövő mesternő önéletírása keretében Orosházáról.¹⁸

¹³ Wien Stadtarchiv. Innungsbücher 27/Pag. 6-95, 211-263.

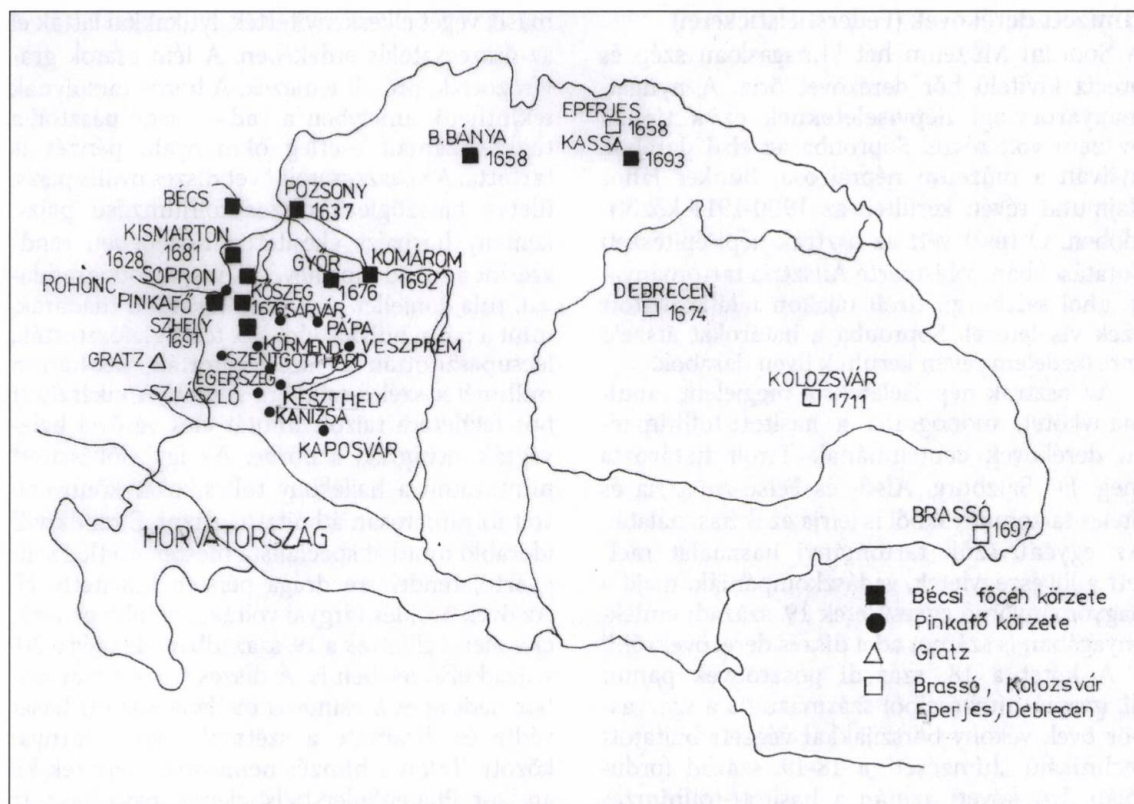
¹⁴ Ausztria, Eisenstadt. Burgenländische Landesarchiv – Pinkafeld Siebmacher 1681-1834.

¹⁵ Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár – Soproni Levéltára. Beschreibung 1769.

¹⁶ ADELUNG, Johann Christoph: Grammatish-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit besichtiger Vergleichung der Übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen ... Wien 1808. III. 675-676.

¹⁷ Soproni Múzeum – Néprajzi gyűjtemény.

¹⁸ VERASZTÓ Istvánné BERANEK Róza: A szitaszövő. Orosháza 2004. Szerk. Rózsa Zoltán. – Néprajzi Lexikon 5.47-50. Bp. 1982.

7. ábra: A bécsi fésűs-szítás-kefekötő ill. a pinkafői szítás főcéh vonzás körzete a 17–18. századból
 Fig. 7: The region of impact of the country-wide "Viennese comb-maker, sieve-maker and brush-maker" as well as the "Pinakafő sieve-maker" main trade guilds

Szörkereskedők

17. századi soproni hagyatéki leltárakból tudjuk, hogy a több állatot tartó gazdaságokban rendszeresen gyűjtötték a szőröket. Például 1631-ben Nagy János belvárosi polgár leltára szerint 12 ökröt, négy tejelő tehenet, 1 borjút, 76 birkát, egy öreg és két kiskecskét, valamint egy lovat tartott.

Nyilván az állatok nyírásából, tisztításnál kihulló szőröket gyűjtötték össze. „41 1/2 Pfund ausgezogenen schön haar. 41 1/2 – 45 Pfund ausgezogenen haar... 44 Pfund abgezogenen haar” került leltárba. Átszámítva: egy font 0,56 kg, kb. 25 kilogrammos zsákokban gyűjtötték az állatok nyírásából és fésüléséből a szőrt. A „fein haar” tisztított, mosott, gerebenezett anyagot jelent. Feltehetően matracokhoz, kárpitozott bútorok javításához gyűjtötték a szőröket.¹⁹

A stájerországi kötelesekről írják, hogy a hosszabb ló- és marhafarok szőröket mosták és gerebenezték és kézzel fonták. Az összeugró

fonalakat összekötötték és egy – másfél óráig főzték, a zsiradéktól megszabadították. Száradás után a göndörség megmaradt. Kiváló matrac tömőanyagként került a kárpitásokhoz, matrac-készítőkhöz. „Dieses feinen Tierhaar wird mit Hand gesponnen.”²⁰ A Sopron megyei 1812-es árszabásban a paplanosok termékei között az első helyen szerepelnek: „Egy ló szőrrel készített egy személyre való madrasz, melynek 10 fontosnak kell lenni minden készülettel 12 fl.”²¹ A kötelesek rendelkezésre a papírmalmok számára fontak köteleket a szárítópaplások behálózására. Így pl. a Veszprém megyei Sóly uradalmi papírmalom számadásai között 83 font (kb. 47 kg) szörkötél értéke 91 Ft. A padlason három szintet alakítottak ki, alul 34 sor, középen 10+14 sor, legfelül 18 kötél került kifeszítésre a merített papírok szárítására.²²

Talán érdemes felhívni a figyelmet a városi szörkereskedők tevékenységére. 1837-ben Pusztigán Kajetan „bürg (erliche) Haarhandler” kéri a Tanácsot, hogy a két cérnakereskedőt tiltsa el a kóc és len árusításától.²³

¹⁹ Soproni Múzeum, Helytörténeti adattár: HTA 2486-2007. 1631.jan.13. Sub Itere C 10-12

²⁰ Das Steirische Handwerk 5. Landesausstellung – Katalog. I. – Teil Handwerk. Anna Gomertieh: Schaffen und Schicksal steirischer Seiler.

²¹ DOMONKOS 1980, 114

²² KONCZ Pál: A sólyi papírmalom 1790-1851. Bp.1989. 35-36.

²³ Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár – Soproni Levéltár. Tanács-jegyzőkönyvek 1837. 1248, 4487.

Hímzett derékövek (Federstielstickerei)

A Soproni Múzeum hét kimagaslóan szép és precíz kivitelű bőr derékövet őriz. A nyugat-magyarországi népviseleteknek ez a típusú öv nem volt része. Sopronba az első darabok nyilván a múzeum néprajzosa, Bünker János Rajmund révén kerültek az 1900-1914 közötti időben. Ő részt vett az osztrák népi-építészeti kutatásokban, jól ismerte Ausztria tartományait, ahol salzburgi, tiroli tájakon találkozhatott ezek viseletével. Sopronba a határokat átszelő kereskedelem révén kerültek ilyen darabok.

Az osztrák népviseletekről megjelent tanulmánykötet, monográfia a hasított-tollhímzésű derékövek centrumának Tirolt határozta meg. De Salzburg, Alsó- és Felső-Ausztria és Steier tartományokból is leírja ezek használatát. Az egyéni, szűk tartományi használat mellett a lövészegyletek, vadászkompaniák, majd a hagyományörző egyesületek 19. századi emlékszerkeiben is számot ad a díszes derékövekről.²⁴

A kötet a 18. századi posztóövek pamut ill. gyapjú hímzéseiből származtatja a szarvasbőr övek vékony bőrszíjjakkal végzett bujtatott technikájú „hímzését” a 18-19. század fordulóján. Ezt követi azután a hasított-tollhímzés kifejlődése, gazdagodása. Az egész kérdéskört Gertrud Pesendorf mutatta be 1932-ben a *Tiroler Heimatblätter*-ben.²⁵ A díszes övek viselete korábban a felsőbb körök privilégiuma volt, majd a lövészkompaniák egyenruhájának ékes darabjává vált, a hagyományörző népviseletek között is találkozunk egyszerűbb darabokkal.

A Soproni Múzeum egy vadászövet vásárolt meg Kopfstein Sándortól. Ez még a keskeny hasított bőrrrel „hímzett” technika emléke. Tulipános, forgórózsás motívuma korábbi századok emlékéit idézi (6. ábra). Ebbe a stílusba tartozik az 1917-ben Friedman Izidor ajándéka 1804-es évszámmal. Friedmann fakereskedő volt a Kossuth utcában, így talán személyes kapcsolatai révén került a tulajdonába a „vadászöv”, majd a múzeumba.²⁶ A többi öt azonos tollhímzéssel készült, feltehetően azonos specialista keze munkájaként. A legdíszesebb reneszánsz hagyományokat őrző gránátalma, indás-leveles ágakkal díszes.²⁷ Az összehajtott bőrvön tenyérnyi széles, erős szarvas illetve marhabőrből készült. Hosszában összevarrták az övet, majd kifordították, egyik végét bevarrták, a másikat pedig bőrszíjjal fűzték, illetve kötötték be. Az öv

másik végét elkeskenyítették, lyukakkal látták el az összecsatolás érdekében. A fém csatok gra- vírozottak, préselt lemezek. A bőrvön tarsolynak tekinthető, amelyben a vadász vagy pásztor a tűzszerzárait esetleg okmányait, pénzét is tartotta. Az összecsatolt övet díszes ovális pajzs, illetve hatszögletű díszes tollhímzésű pajzs, kemény bőrpajzs ékesítette. Közepében rendszerint a tulajdonos nevével, vagy monogramjával, tulajdonjellel. A hosszú farktollú madarak, mint a páva, pulyka, lúd, stb. tollait lefosztották, lecsupaszították és széthasították, két-három milliméter széles csíkokra szelték. A kikészített bőr felületére rajzolt mintát éles vésővel bele- vágták, átvágták, a bőrbe. Az így előkészített mintázaton a hajlékony tollcsíkokat könnyebb volt folyamatosan átbújtatni, fűzni. E rendkívül időrabló munkát specialista mester, esetleg szíj- gyártó, rendelésre drága pénzen készítette el. Az övek öröklés tárgyai voltak, így több generá- ciós életet élhettek a 19. században, de még a 20. század első felében is. A díszes pajzs a szarvas- bőr nadrág és a zsinóros mellény közötti hasat védte és díszítette a szétnyíló ujjas szárnyai között. Talán a hímzés nemességét fejezték ki, amikor Pfauenfederstielstickerei (páva-hasított tollhímzés-ként) titulálták a valóban különleges hímző technikát.

Húrkészítés

Az állatok beleit nemcsak a húsos töltelékekhez használták fel, hanem béltisztítók – húrkészítők is foglalkoztak hasznosításukkal. A marhák, disznók, kecskék, juhok és macskák beleit kimosták, kifordították, kívül-belül levakarták a zsíros, nyálkás rétegeket. A kívánt méretre vágták és kénsavas vízzel átmosták, halványították, kiszáritották. Aszerint sodortak össze több szálat amint a vékonyabb-vastagabb húrok azt megkívánták. A vonós hangszerek mellett a hárfák, cimbalmok húrjai e specialisták kezei közül kerültek a hangszerkereskedők és javítók üzleteibe, műhelyeibe.²⁸ A bélhúrok fontos szerepet játszottak a lovas népeknél. A magyarok íjai is húrokkal voltak felajzva. Házi Jenő soproni oklevéltárában íj, számszeríj és íjhúrok készítőit is megnevezte az 1400-as évektől.²⁹ Sajnos e fegyverek maradványai csak a merevítő csontlemezek és a húr kifeszítésekor, illetve a lövés pillanatában a húrt kioldó csont „kakas” alakjában maradtak fenn.

²⁴ Tracht in Österreich. Geschichte und Gegenwart. Wien 1984. Monika Habersohn: Tracht in Tirol. 60–65.

²⁵ Gertrud PESENDORFER: Die Federkielgürtel der tirolischen Bauerntracht. In: *Tiroler Heimatblätter* 10. Jg. 1932. S. 2.

²⁶ Soproni Múzeum – Néprajzi gyűjtemény. Lt. sz. 58. 264. 1.

²⁷ Soproni Múzeum – Néprajzi gyűjtemény. Lt. sz. 58. 267. 1.

²⁸ MÖLLER 1818, 382.

²⁹ HÁZI II. rész 1. kötet 220, 223., II. rész 2. kötet 297, 450.

Amulettek

Végül megemlítem még, hogy a 17. századi hagyatéki leltárakban az amulettek tömegében, érmek, textil és papír nyomatok között, állati eredetű amulettek is gyakran előfordulnak. Az 1625-1635 közötti 134 leltárban 27-ben fordultak elő amulettek (20 %), 13-ban pedig ezüstbe foglalt farkasfog (silber eingefaste Wolfszahn) került feljegyzésre. Sopron környékének erdős tájain, a Fertő nádrengetegekben, berkeiben és a Hanság legelői közelében gyakran végzett vadászatok alkalmával az agyarak trófeaként, de amulettként védelmet, erőt adó fogak, kerültek nyakláncra, vagy tarsolyba. De találkozunk pézsmafoggal is. Az egzotikus állatok közül néhány alkalommal az elefántcsont (Elfenbein) is a védelmet adó tárgyak között került számbavételre. A próbaként vizsgált tíz év anyaga bizonyítja, hogy a több száz leltár csábító forráscsoportot képez.³⁰ A férfi süveg, kalpag, kalap díszével, mint a vaddisznósörte, a gyöngytyúk apró tollai, a kócsagok, darvak, sasok nemes tollai vagy a női divat csont, szaru, halcsont, elefántcsont legyezői és derékfűzői, fésűi, strucc-tollainak használatával nem foglalkozunk, ezek az iparművészet külön fejezetét képezik.

Szarvasbőr lepedő

Talán nem tévedünk, ha arra gondolunk, hogy a hagyatéki leltárakban előforduló „ledere Deck” az ágyban szarvasbőr lepedőre vonatkozik. A huzamosan ágyban fekvő beteg tisztántartása, ápolása, esetleg a szülő asszony körüli ágynemű védelmét szolgálta. Sopronban 1742-ben hagyatkozik Lackner Friedrich szítás az 1,5 forintot érő darabról. 1811-ben a Komárom megyei árszabásban „Egy nagy bőrlepedő tisztításáért 45 kr.” volt a díjazás.³¹

A magyarországi árszabások katasztere alapján kiválasztott kesztyűs limitációk viz-

gálata további adatok sorát adja. 1744 Győr: „Ágyi lepedő 25 Fl.” Két bőrből való fele árán 12 Fl 50 d. „Pusztá munkájátul angliai varrással 85 d.” 1813 Komárom megye: „Egy nagy szarvasbőr lepedőnek tisztításáért 45 d.”; 1813 Eger: „Egy nagy szarvasbőr lepedőnek tisztításáért 1 Fl.”; 1818 Eger – Gyöngyös: „Egy nagy szarvasbőr lepedőnek tisztításáért 1 Fl.”; 1818 Eger: „Egy nagy szarvasbőr lepedőnek tisztításáért 2 Fl.”³²

Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a 19. század elejére szélesebb körben készültek szarvasbőrlepedők, egyéni kívánságra, méretre és egyezség szerinti árban. A tisztítás bérért azonban a megyei árszabás egységesen írta elő. Az „angliai varrás” a kesztyűsök legjellegzetesebb díszítő technikáját jelöli meg. Erről a már idézett „A kesztyűsök munkájáról” bővebben találni díszítő mintákat, varrásokat. Feltehetően a győri limitációban megnevezett kétrészes lepedő szegését, esetleg a sarkokba helyezett kis díszet, monogramot varrták az „angliai varrással”.

Bőr-ablak

Steierországban a bőr megmunkálásának szak kifejezését magyarázó szótár „Schliem” egyfajta vékony bőrt jelent, amivel üveg helyett az ablakkeretet bevonják, „...dünn oder dünn gegerbte Haut zur Ausfüllung der Fenster statt Glases.” Tehát a lehúsolt, elvékonyított, „leszinel” juh, kecske, borjú bőrt szinte pergamen vékonyságúra dolgozzák ki.³³ A magyar népi építészetben már csak halvány emléke élt a múlt század közepén az olajjal átitatott „lantornapapír” ablaküveg helyettesítőként.

Természetesen más korai okleveles anyagban is gyakran fordulnak elő hasonló emlékek, melyek pl. a királyi városok mindennapjairól, anyagi kultúrájáról adnak képet.³⁴

³⁰ DOMONKOS Ottó: Védő és bajelhárító tárgyak, amulettek 17. századi soproni hagyatéki leltárakban. Soproni Szemle 2008. 137–142.

³¹ SZENDE Katalin: Otthon a városban. Bp. 2004. 142–143.

³² DOMONKOS Ottó: A kesztyűsök munkájáról. Arrabona 1970. 213–228.

³³ Az Mester Emberek Míveinek árazása. Bp. 1997. 179, 185, 186, 188 p.

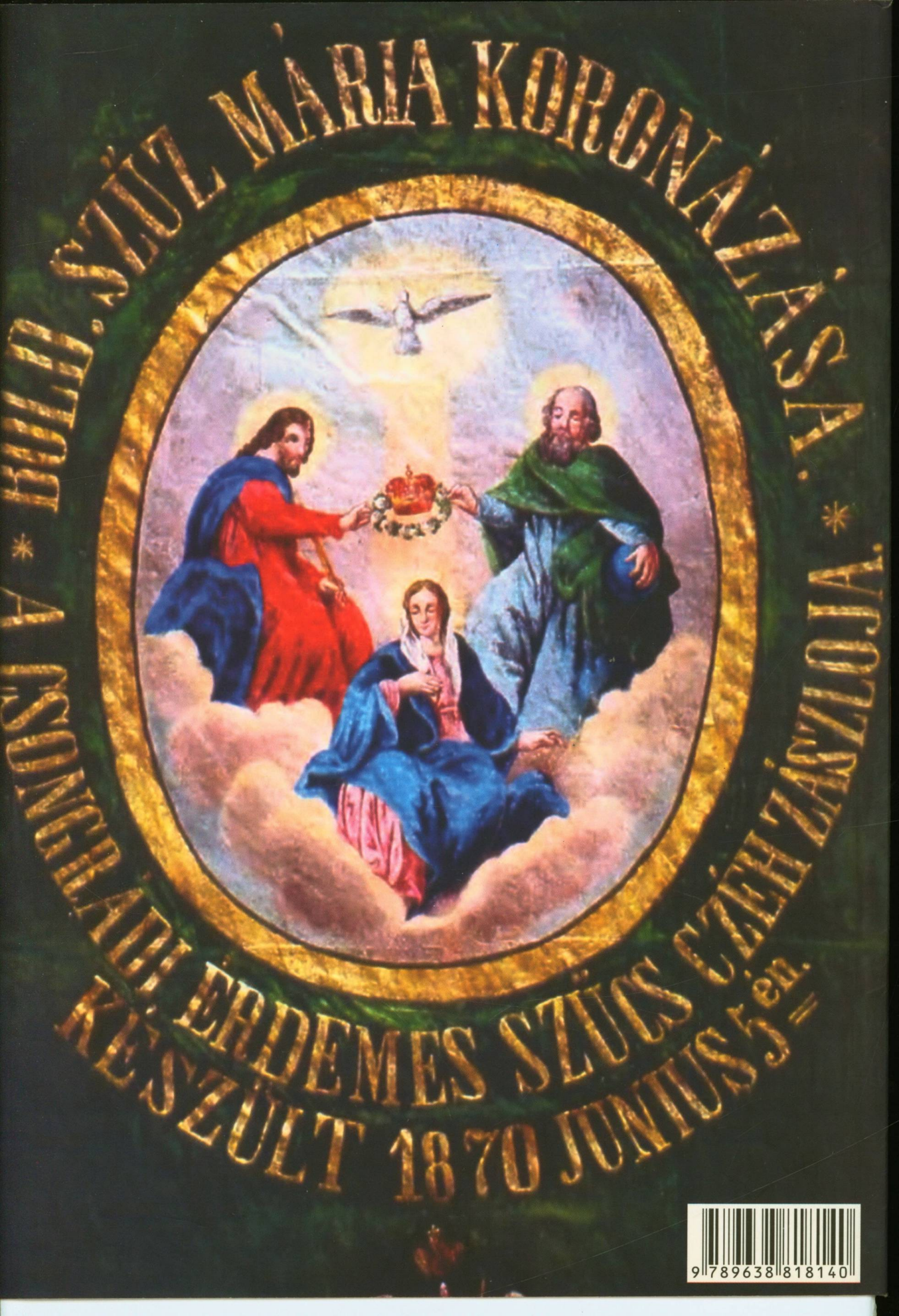
³⁴ Das steirische Handwerk. 5. Landesausstellung. Katalog I. Band 17 p. Graz 1970.

HU ISSN 1788-5418
ISBN 978-963-88181-4-0

Felelős kiadó / Responsible publisher
Dr. Závoti József, az MTA VEAB Soproni Tudós Társaságának elnöke
Nagy Gyula István
a Line Design Kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Dr. Gömöri János

A kiadványt gondozta:
Line Design Kft.

MAREM MARIAM KORONAVIT
RESERVA MARIAE S. I. I. 1870 JUNIUS 5

9 789638 818140